

УСТНИ ПРОДУКТИВНИ ТЕКСТОВЕ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА – ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИЯ

Ганка Янкова

Шуменски университет „Константин Преславски“

Резюме. Целта на представения текст е да подреди видовете устни продуктивни текстове в една парадигма, в която основен критерий е доминиращата им функция. Такава типология е изключително наложителна с цел еднозначност на езика на учебния дискурс, по-голяма терминологична точност и лингвистична прецизност.

В изложението са експлицирани два аспекта – теоретичен и практико-приложен. Първият представя съдържателните, структурните и функционалните характеристики на устните продуктивни текстове, а вторият включва методически решения, илюстриращи теоретичните постановки.

Настоящият текст би бил полезен на учителите (настоящи и бъдещи), на специалистите в областта на предучилищното възпитание, на всички, които проявяват интерес към детското текстопроизводство.

Keywords: communicative competence, productive verbal texts, descriptive essay, narrative essay, essay techniques

В образователното направление *Български език и литература* децата овладяват българския език като йерархизирана система от знаци и като средство за общуване в различни социокултурни сфери. Резултатите от обучението в края на периода са дефинирани в ДООИ, според които „практическото овладяване на българския език от децата в предучилищна възраст е основа на общуването. Резултатите от овладяването на езика и развитието на речта правят възможни по-нататъшната реализация и обучението на детето в тази посока“. В детската градина усилията са насочени към формиране, развитие и усъвършенстване на комуникативната компетентност на детето, разбира се като умения за общуване съобразно спецификата на комуникативната ситуация. Децата трябва да се научат да разбират казаното, да извличат смислите от кратки текстове, които слушат, сами да конструират текстове, в които изразяват впечатления, желаниа, преживявания, и така да удовлетворяват потребността си да общуват. Детето разбира, че има много начини за именуване на света и че той е толкова различен, пъстър и богат. Детското любопитство ги кара да го докоснат, да го видят отвсякъде и да го пресъздадат по свой начин – в рисунка, в кратък текст, в игра и т.н. И когато детето случи своето комуникативно намерение, когато събуди нечий интерес, когато си намери събеседник, то е удовлетворено от

постигнатото и готово за следващия ход. В детската градина най-голяма отговорност се пада на учителя: да активизира въображението и умението на децата да намерят по-богат и по-точен словесен израз на своето виждане, да обогатява чувствата, да разгръща детската фантазия, да направлява въображението, да стимулира спонтанността на изживяванията и т.н. За случването на всичко това се работи по време на занятията по български език и литература и по-конкретно в занятията по развитие на свързаната реч. ДООИ за ядро „Свързана реч“ са дефинирани по следния начин:

Участва устно в диалог.

Проявява култура на речево общуване, като изслушва събеседника и упот-ребява словесни етикетни изрази за вежливост.

Възпроизвежда повествователен текст, като се придържа към авторския текст.

Съставя повествователен текст.

Съставя описателен текст.

Така регламентирани тези изисквания се съотнасят с основната цел на обучението по български език: да се усъвършенстват уменията за възприемане и за продуциране на кратки текстове – репродуктивни и продуктивни.

Децата са автори на различни продуктивни текстове, резултат от творческо текстопроизводство. Съчиняването се различава от преразказването по отсъствието на текст първоизточник, детето е лишено от „външна опора“ за смислово и езиково структуриране на текст. Детето няма готов модел, само генерира смисли, подбира думи, оформя синтактични конструкции, които свързва в текст. Ставането на текста поставя детето пред редица изпитания – да измисли съдържанието на текста, да структурира текста, да подбере на момента думи, да ги свърже в изречение и после в текст, който правилно да изговори. Ниското равнище на езиковата подготовка на децата допълнително усложнява творческия процес, чийто продукт е съчинението.

Съчинението е самостоятелно, разгърнато, свързано, оригинално изложение, в което децата словесно представят собствени мисли, наблюдения, впечатления, преживявания по повод на някакъв нетекстов обект. Така дефинираният текст (съчинение) има следните общи особености, научнообосновани в книгата „Писмените ученически текстове. Втора част. Съчинения“ с автори М. Георгиева и И. Савова, а именно:

1. Обектът, по повод на който се създава съчинението, има нетекстова природа.
2. Съчинението третира обекта по различен начин.
3. Съчинението се създава с оглед на определена тема и комуникативна цел.
4. Темата на съчинението се формулира от учителя, колективно от децата или самостоятелно се определя от детето.
5. Съчинението се реализира в разнообразни жанрови форми.
6. Съчиненията се изграждат чрез техниките на прозаичната реч.

7. Изразният план на съчинението е изцяло резултат от собствени избори и решения на ученика (*за детската градина – на детето*).

8. Съчинението по правило се адресира към анонимен адресат (Георгиева, Савова, 2003: 11).

Тези особености се адаптират с оглед на възрастовите и психологическите особености на децата. Например за детето е много важно и мотивиращо неговото „речево съобщение“ да е адресирано до мама, кака, малкото братче, госпожата, другарчето, децата, обичан и познат герой от приказка и т.н.; намесата на учителя в детската градина е много по-голяма в процеса на ставането на текста, широко се използват игрови и нагледни похвати.

В „Методика на обучението по български език в детската градина“ Ф. Даскалова класифицира съчиненията (наречени разкази) по различни критерии (Даскалова, 1999: 91):

– според съдържанието си се делят на фактически и творчески;

– според психологическата основа, върху която се гледат, фактическите разкази се разделят на разкази по възприятие и разкази по памет, а творческите разкази могат да се характеризират като разкази по въображение;

– според формата условно разказите се делят на описателни и сюжетни;

Авторката посочва, че тази класификация е условна, в чист вид не се срещат видовете разкази, защото при децата в предучилищна възраст задачата „разкажи“ се възприема и изпълнява твърде глобално, без диференциране на спецификата на отделния разказ. Допуска се смесване на отделните видове разкази.

В книгата „Роден език“ (Петрова и др., 1976: 31) са представени „висши форми на свързана реч като разкази с по-творческа връзка между мислене и реч“. В тази група се включват: продължаване на даден разказ и завършване, построяване на сюжета на разказа около една случка, разказ по предварително определени думи или по обобщена тема. В други методически помагала („Родна реч в детската градина“, „Моливко“ 2003: 29 – 35) се говори за текст описание, текст повествование, текст разсъждение; текст с елементи на описание, описателно изложение по предметни и сюжетни картини, съчиняване на продължение по дадено начало, съчиняване на началото на приказка или разказ по зададена развръзка.

Предложените класификации по различни критерии и терминологичното им разнообразие затрудняват учителите в подготовката и реализацията на работата по съчиняване. Големият брой дефинирани видове съчинения предполага неправомерната и нееднозначната употреба на специализираната терминология. За да се спестят тези неудобства, би било целесъобразно да се използва класификация, основана на доминиращата им функция, т.е. според предназначението им в общуването. Такава класификация предлагат М. Георгиева и И. Савова в посочената монография (Георгиева, Савова, 2003: 17). Приемаме този модел, но го адаптираме с оглед на спецификата на работата по български език и литература в детската градина. Методически трансформираният вариант, актуален за детската градина, има следния вид:

Регламентирани съчинения		
Съчинение описание	Съчинение повествование	
– на играчка	Разказ	Приказка
– на предмет от бита	– разказ по преживяно	
– на лице	– разказ по въображение	
– на животно и т.н.	– разказ по картина	

Съчинението описание можем да наречем разказ по възприятие или разказ по наблюдение. Този текст, освен че има описателен характер, се отнася към групата на фактологичните текстове – децата имат нагледна основа и обектът на описание се възприема чрез конкретни усещания и възприятия. Работата върху съчинението описание развива наблюдателността, любознателността, вниманието, мисленето: сравнение, анализ, синтез, абстракция и обобщение. Обогатяват се познанията за околния свят, усъвършенства се речта на децата. Според вида на описвания обект описателните текстове биват:

- за описание на лице;
- за описание на играчка;
- за описание на предмет от бита;
- за описание на животно;
- за описание на растения;
- за описание на природна картина (пейзаж);
- за описание на обстановка.

Разнообразието от обекти за описание е изключително голямо. За детската градина актуални са посочените видове. Детското съчинение е един микротекст. Темата звучи обобщено, а заглавията – общи. Предметът може да е общ за всички или отделен за детето. Описанието на лице се свързва най-често с описание на близки за детето хора – мама, баба, багко, другарчето и т.н. В описанието вниманието на детето се насочва към физическия портрет на лицето и описание на психическия портрет (ръст, лице, коса, очи, дрешки, качества – добра, усмихната, весела, вежлива и т.н.). Представянето на физическия портрет на описваното лице е централен момент в изложението на детските текстове. В детската градина вниманието е насочено основно върху него. Психологическият портрет и други сведения за лицето са факултативни. В съчинението описание за лице присъства и оценъчният елемент – детето оценява характерни белези, коментира ги (красиво, добро, весело, харесва ми, обичам я, постоянно я търся с поглед, не заспивам без нея).

Описанието на играчка е предпочитано от децата и ентузиастично. Играчката трябва да е с ярки цветове, добре запазена, достатъчно голяма, да е естетически подобрена. Любимите играчки на децата са много и разнообразни, затова и обектите на описание са неограничен брой, но в детската градина вариантите на избор са ограничени – обикновено се избира между две играчки (кукла и топка, плюшена

играчка и количка). Децата се насочват към описание на формата, големината, цвята, специфични белези, движения, действия. Редът на представяне на характеристиките не е задължителен. В детските описания присъства и оценка за естетическата, емоционалната, прагматическата стойност на играчката.

Описанието на животно предизвиква много емоции у децата, защото те обичат животните, много от тях имат домашен любимец. Детският интерес към животните в зоопарка е много голям. Първо се описва външният вид на животното – съществени и несъществени белези. После се представя неговото поведение. Предварителното наблюдение на обекта е организирано или индивидуално според дидактическата задача.

Като индивидуална работа може да се постави задача на децата да обърнат внимание на своя домашен любимец или на харесвано от тях животно в двора на село, в зоопарка, по улицата и т.н. Подказваме и въпроси: колко е голямо, какъв цвят е, какви са ушичките, очичките, лапичките и т.н. Събраните впечатления се обобщават в хода на занятието. Описвайки своя домашен любимец, децата пряко изговарят своето отношение към него. Например:

Моят домашен любимец е котенцето Тоби. То е малко и пухкаво бяло кълбенце. Има малки ушички и зелени очички.

Тоби е много обичлив и игрив. Голям пакостник е, но ние въкъщи много го обичаме.

В детската градина организираното наблюдение, по време на което вниманието се насочва съзнателно от учителя към признаците на предмета, когато децата научават и нови думи, когато имат възможност да видят и почувстват нещата, предполагава по-добри резултати. Например подготовката за съчинение описание („Есен в парка“) може да започне с организирана разходка в парка. Учителят насочва вниманието им към настъпилите промени – летните жеги са заменени с по-хладно време, подухва лек ветрец, листата на дърветата са пожълтели, листата се ронят и покриват земята, вятърът ги носи из въздуха, те се гонят, танцуват, градините са разноцветни (хризантемите са есенните цветя, а есенните плодове са грозде, дюли, ябълки, круши). Освен в жълто дърветата са обагрени в оранжево, керемиденочервено и т.н. Някои са зелени – бор, ела. Цветовете на есента са жълто, златно, оранжево, огненочервено; есента е пъстроцветна. Детското внимание се насочва и към есенната тишина – птичките са отлетели на юг, в парка виждаме само врабчета и кълвач. Децата виждат една игрива катеричка, която „оживява“ иначе спокойната и застинала гледка. Хората, посетителите, са по-малко, облечени са с топли дрехи, защото е по-студено.

В хода на разговора се активизира употребата на експресивна лексика – листата танцуват, небето плаче, облачетата плуват, паркът тъгува, земята е като жълт килим, природата почива, уморена след лудориите на лятото; детската реч се обогатява с нови думи, с антоними и със синоними (красива, хубава, великолепна, прекрасна и т.н.). Децата харесват разходките, но по време на такава разходка те с любопитство се вглеждат в природата и се впечатляват от различния начин за назоваване на

нещата, насочват вниманието си към детайлите и преоткриват картината като звук и цвят – чуват различни звуци, откриват богата палитра от цветове, спонтанно се ражда желанието за споделяне. Такова организирано наблюдение е един от начините за провокиране на детския интерес към поставената задача (съчинение описание на тема „Есен в парка“); за мотивиране на децата да споделят впечатленията си в устен текст (или рисунка, игра, етюд и т.н.).

Устните детски описания са кратки – от 4 до 10 изречения в различните възрастови групи. Те трябва да отговарят на изискванията за свързан текст – цялостен и завършен. Работата за съставяне на съчинение описание преминава през няколко етапа:

- подбор на обекта;
- наблюдение върху обекта (индивидуално, колективно, организирано за цялата група);
- беседа върху темата с оглед детайлно описание на обекта;
- избор на заглавие;
- план на текста;
- устно съчинение (самостоятелно създаване на текст);
- преценка (поправка на грешките).

Структурата на регламентираната педагогическа ситуация – създаване на съчинение описание, включва: уводна част – целта ѝ е да се създаде емоционална нагласа у децата за работата, да се провокира детският интерес, да се мотивират децата да участват. Използват се различни похвати: гатанки, стихотворения, музика, импровизирана изложба, картина/картини и др. Следва наблюдение на обекта с коментар на неговите особености. Ако наблюдението е проведено предварително, в хода на работата се обсъждат съществени и несъществени признаци на описвания обект. Учителят помага с въпроси, подсказва думи и изрази, предлага синонимни заместители. Използва се речевият образец и повторението във всичките му форми. Най-важният момент е съставянето на текста. Процесът на съчиняване е специфичен в зависимост от възрастовата група, езиковата подготовка на децата, сложността на темата и др. Описанието се съставя с помощта на всички деца, едно дете съставя текста, другите допълват, началото може да е създадено от учителката – децата продължават, възможно е децата да съставят текста, а учителката предлага края. Могат да се съставят текстове по опорни думи.

Заглавието на текста се формулира още в хода на беседата – с помощта на учителя, от децата или всяко дете само озаглавява текста си. Планът на текста е факултативен, точките са въпросителни изречения и винаги се дават от учителя, за да се помогне на децата да разкажат пълно и последователно.

Преценката на учителя е добронамерена, поощрителна. Могат да се раздават награди на учителите се деца (лентички, звездички, пчелички, книжки и др.). Може към края да се вмъкват игрови (занимателни) елементи, например играта „Познай кой е“, „Познай коя съм“, „Назови името ми“ и др.

Съчинението повествование най-общо дава отговор на въпроса „Какво става?“

и представя събитие (случка за детската градина) с неголям времеви обхват. В групата на съчиненията повествования открояваме разказ и приказка. Разказите са:

- *разказ по преживяно* (разказ по памет);
- *разказ по въображение* (творчески разказ, творческо съчинение);
- *разказ по картина/и*.

Всички видове разкази в своята група могат да включват *разказ по опорни думи*; *разказ по зададено начало*; *разказ по зададен край*. Тези подвидове са най-характерни за разказите по въображение.

С други думи, в дефинираните видове разкази се диференцират подвидове със зададена езикова опора. Такова методическо решение е изключително функционално и резултатно в образователното взаимодействие по български език и литература в детската градина заради ограничения житейски и езиков опит на децата. Тази образователна практика е мотивираща и стимулираща в психологически аспект. Тя обезпечава по-висока речева активност и в някои случаи (при творческите разкази) ограничава периметъра на детското въображение, често граничещо с абсурда и безсмислицата.

Втората група на съчиненията повествования е представена от *приказката* – повествование, в което се разказват случки (за хора и животни), „за развлечение и поука“ (Георгиева, Савова, 2003: 127). *Детската устна приказка е вид разказ по въображение*. Границите са размити. Езиковата подготвеност на 3 – 7-годишните деца не позволява реализацията на типичен приказан жанр, не се владее и характерният „приказан стил“. Често случката е позната от известна приказка, а „приказните герои“ са лесно разпознаваеми. Ключовите думи са най-често *едно време, далече-далече, царство, принц/принцеса, красива девойка, добро, лошо* и др. Повествователните форми са л-форми.

Разказът по преживяно разкрива случка, преживяна от автора (детето). Детето е автор и участник. Случката е от колективния живот в детската градина (например: „Празникът на мама“, „Край елхата“, „На екскурзия“ и др.) или от индивидуалния опит на детето – „Рожден ден“, „На море с мама и татко“ и др. Обикновено случката е емоционална, впечатлила е детето, преживяванията са незабравими. Разказът е с несложна композиция – завръзка, кулминация, развързка – нещо се случва, развива се, стига до най-важния момент и приключва с общо удовлетворение (най-често) за всички. Разказва се в 1. лице и в минало свършено време. Уводът и заключението са факултативни и почти винаги липсват. Например, ако обект на разказване е „Коледа“, то аспектът на представянето му мотивира темата на съчинението, най-често отразена в заглавието:

- На Коледа при баба и дядо;
- Коледният празник в детската градина;
- На гости на Дядо Коледа.

Във връзка с темата се определят акцентите в детския разказ. Първо се разказва за най-важните моменти от развитието на случката. Второстепенните неща могат

да се пропускат. Всеки момент се предава с различен брой изречения – обикновено с 1 – 2. При формалното изграждане е най-важен подборът на лексикални средства, а за структурирането на текста помагат въпросите на учителя. Планът също е с въпросителни изречения – показва последователността на разказа и насочва към назоваване на отделните елементи. Ходът на педагогическата ситуация за съставяне на разказ по преживяно включва:

- уводна част → мотивация на децата;
- беседа върху темата;
- съставяне на план/избор на заглавие;
- устно разказване;
- преценка на детските разкази.

Коментарът на грешките е препоръчително да се направи в друга регламентирана ситуация, за да може учителят да прослуша отново разказчетата, да анализира грешките (типове, причини, честота) и да планира образователни практики за работа върху:

- грешки в съдържанието (фактологични);
- езикови грешки (правоговорни, граматически, лексикални, стилкови и текстови грешки);
- композиционни грешки.

По-долу е представен фрагмент от регламентирана педагогическа ситуация от ядро „Свързана реч“ на тема: „Празникът на мартениците в детската градина“ – подготовка и съставяне на разказ по преживяно.

Въведение на учителя: звучи песента за Баба Марта. Учителят разговаря с децата за отминалия празник в детската градина. Стаята е украсена с мартенички и рисунки на цъфнали дървета.

П: С кой празник свързвате тази песничка?

Д: С Баба Марта.

П: Знаете ли други песнички за мартеничките?

Д: Да!

П: А кои стихотворения рецитирахте на празника?

Д:

На зелената морава

Баба Марта днес раздава

мартенички, мартенички

за големи и мънички...

П: Защо на 1 март всички се закичват с мартенички?

Д: Защото такъв е обичаят за здраве и сила.

П: Виждам, че и днес всички имате красиви мартенички. Сега, след като празникът премина, какво бихте споделили за него?

Д: Беше много весело и интересно, беше забавно, пяхме и много се забавлявахме.

П: Доволни ли са родителите ви? Впечатлени ли са гостите?

Д: Да, много им е харесало.

П: На този празник не можа да присъства Ивайло, защото беше болен. Нека се опитаме да му разкажем за нашия празник. Аз ще запиша казаното от вас и ще му изпратим колективно писмо (децата са по-мотивирани, когато са уточнени целта и адресатът).

П: Кой ще разкаже за подготовката на празника (кога започна, какво направихме заедно)?

Д: Научихме песнички, стихчета, направихме мартенички за нас, за лелите в градината, за госпожите, за гостите. Украсихме сами стаята.

П: Хайде сега искам някой да се опита да разкаже свързано за подготовката на празника. (Няколко деца разказват).

П: Да си спомним празничния ден! Първо посрещнахме гостите. Кой ни беше също гост?

Д: Баба Марта.

П: Как беше облечена?

Д: С народна носия.

П: Какво носеше?

Д: Кошничка с мартенички.

П: Ние как я поздравихме?

Д: Пяхме песнички, танцувахме и рецитирахме стихотворения.

П: Какво ни подари тя? А ние на кого подарихме мартенички?

Д: Тя ни подари мартенички, ние също подарихме мартенички на гостите.

П: Те как ни благодариха?

Д: Почерпиха ни с вкусни лакомства.

П: Още кой дойде на празника и ни изненада приятно?

Д: Пижо и Пенда – две големи мартеници.

П: Какво настроение имаше в стаята?

Д: Весело, радостно, смях.

П: След края на този хубав празник всички бяхме радостни и доволни. Хайде сега заедно да подредим всичко, което казахме, в кратък текст. Кой ще започне?

Едно дете започва да разказва за подготовката на празника, останалите му помагат, допълват, друго разказва за самия празник.

П: А сега кой ще се опита да разкаже всичко за празника – за подготовката и провеждането му. За да ви помогна, ви предлагам и план:

1. Подготовка за празника.

2. Протичане на празника.

3. Настроението след празника.

Разказват две, три деца, а учителката записва техните разказчета. След това всички слушат и обсъждат съчинението:

– подробно ли е пресъздаден разказът;

- последователно ли са предадени отделните моменти;
- изразено ли е общото настроение;
- допуснати ли са езикови грешки.

От всички текстчета се съставя колективно писмо, което би трябвало да се изпрати на другарчето. Възможно е най-хубавото съчинение да бъде изпратено, но децата са чувствителни, много емоционални, очакват одобрение и поощрение, затова писмото се оформя колективно.

Примерен текст:

На 1 март в България празнуваме Баба Марта. Всички се закичваме с мартенички – бели и червени, за здраве. Това е най-хубавият празник в градината.

Подготовката за този ден започна отрано. Научихме песнички, стихотворения за Баба Марта. Сами направихме мартенички за нас, за лелите, за госпожките, за гостите. Украсихме стаята.

В деня на празника посрещнахме гостите си и най-важния гост – Баба Марта. Тя носеше кошница с мартенички. Ние ѝ изпяхме песничките, които знаехме, казахме стихотворенията, танинувахме. Тя раздаде мартенички на нас. Ние подарихме мартенички на гостите. После те ни почертиха.

Към края на празника дойдоха Пижо и Пенда – две големи мартеници, да ни поздравят.

Когато празникът свърши, всички бяхме много доволни.

Разказът по въображение е най-труден за съставяне. Той е включен в образователното съдържание за III и IV група. В разказа случката и героите са измислени от детето. В този разказ може да се случи всичко – с герои, с ред, с време и място, определени, избрани от автора. Няма ограничения, всичко е позволено, но все пак има едно изискване – случката да се вписва логично в избрания контекст, да е възможна с оглед представените обстоятелства. Съставяйки своя текст, децата най-често комбинират познати сюжети с нови герои или познати герои се поставят сред нови обстоятелства. Децата дописват приказка, създават разказ по опорни думи, по зададено начало. Детето може да използва свидетелски и несвидетелски форми в 3. лице, но трябва да се придържа докрай към своето предпочитание. И в този разказ може да се използва пряка реч.

Проектът за работа върху творческо съчинение трябва да бъде съобразен с логиката на етапите на работа върху съчинение изобщо, а именно:

- подготовка за създаване на текст;
- самостоятелно създаване на готов текст;
- коментар на текста.

Съставянето на текстове може да бъде свързано с няколко нетрадиционни подхода, активизиращи въображението на децата:

- съставяне на приказка със смесване на герои от няколко приказки;
- съставяне на приказка за измислен нов герой;
- съставяне на разказ по довършено графично изображение (първо се предлага

някакво изображение, което не е конкретно – например кръг. Децата според фантазията си довършват изображението – то става например глава на момиче, топка, балон, шапка и т.н. Накрая съставят разказ за създаденото от тях изображение – то става герой на бъдещата им творческа приказка).

Съставяне на приказка със смесване на герои от няколко приказки – задачата може да бъде обогатена с варианта „салата от приказки“, в който да има два основни момента – рисуване и словотворчество. Децата трябва да нарисуват моменти от приказки или анимационни филми в правоъгълник (триъгълник, кръг, шестоъгълник и т.н.), разделен на четири (две, три, шест). След това според полученото смесване да си изберат няколко герои от предложените различни приказки в квадратите и да съставят приказка. Словесното творчество в един разказ на изображенията – „салата от приказки“ – е определено нелека задача.

Съставяне на приказка за измислен нов герой – може да се проведе занятие за измисляне на имена на хора и животни, проявяващи особени качества. Задачата е свързана със свободно словотворчество, активизиращо словесно-образното мислене. Могат да се използват въпроси от типа: „Как ще наречете човек, който спи усмихнат?“, „А дърво, което разговаря с облаците?“, „Как ще именувате коте, което пее, а цветя, които танцуват?“ и т.н. В задачата целта не е толкова получаването на някакви невероятни нови думи, а активизирането на творческата мисъл във всяка една нетрадиционна ситуация. Тръгвайки от комичната страна, може да се опита да се въздейства на въображението на децата с елементи на измислицата, на отклонението от нормата (Родари, 1981: 204 – 206). По идеята на Джани Родари могат да се предложат на изборна основа на децата да съставят историята за измислен герой – стъклен или шоколадов човек (Родари, 1981: 94 – 95). Подобни творчески задачи дават възможност да се провери оригиналността на словесно-образното мислене, защото „въображението се развива при създаването на образи, отличаващи се с определена степен на новост, при което творчески се преработват наличните представи“ (Русинова, 1979: 5).

Идеята за **съставяне на разказ по довършено графично изображение** се ражда също от книгата на Джани Родари „Граматика на фантазията“ (Родари, 1981: 60 – 61). Рисуването на няколко ръце се организира на голяма дъска. Задачата дава възможност за интересен процес на изображения. Съвременните технологии (например интерактивна дъска) правят тази задача изключително интересна и много резултатна. От кръг става цвете, цветето прераства в слънце, а слънцето може да се довърши като глава на принцеса. Тръгвайки от творческия процес в изобразителното изкуство, може да се провокира движението на детското мислене по посока на оригиналното словесно-образно творчество. Нееднократно е извеждана ролята на художествените възприятия и образните представи за творческото развитие на децата както в детската градина, така и в I клас. „Общуването с достъпни произведения на изобразителното изкуство от различни видове и жанрове – илюстрации в книги за деца, пейзажи, натюрморти и фигурални композиции, е друго неизменно

средство за разширяване кръга на детските възприятия и представи“ (Витанова и др., 1994: 128).

Задачата може да бъде обогатена в друг час, като децата рисуват какво си представят, като чуят нетрадиционно словосъчетание или изречение, например: като чуят израза „слънцето запя“, „детето грейна“, „цветята танцуват“, „вятърът лудува“, „облачетата плават“, „морето е сърдито“, „небето гори“ и т.н. След това се поставя задачата да разкажат история за този нов герой.

Всяка дейност на децата трябва да има мотиви и цел. Текстопроизводството – също. На децата се помага с въпроси, указания, предложения:

1. Поставете героите в нова ситуация!
2. Каква случка ще разкажете?
3. Кой ще участва в нея?
4. Кога ще се случи?
5. Къде?
6. Ще има ли и други герои освен вече познатите?
7. Ще имат ли участниците имена?
8. Как ще покажете вашето отношение към тях?
9. Какви думички ще използвате?

Установяването на равнището на продуктивните умения (за създаване на творчески съчинения) е трудоемка задача, защото се отчита не толкова чрез количествени данни, колкото чрез степента на специфичност, оригиналност на образността, на нетрадиционността на решенията и комбинациите. Вниманието се концентрира върху различни прояви на творческо мислене, преминава се през „нелепиците“, „абсурдите“, премисля се обвързаността между графично изображение и речев изказ и се стига до словесно-образното мислене, проявено в оригиналните творчески съчинения, поднесени в разнообразни варианти. В процеса на работа могат да се използват сюжетно-ролеви и дидактични игри.

Разказът по картина/и се съставя по зададена опора, но с неезиков характер. В детската градина се работи предимно върху сюжетни картини. Пейзажите са трудни за децата. Предлагат се „няколко картини, представящи в запечатан образ ключов момент от някакъв сюжет“ (Георгиева, Савова, 2003: 126). Задачата е, като се използват тези опори, да се представи с думи подсказаният сюжет и да се структурира повествование, адекватно на картините. Разказването по картина/и е най-силно ограничително за въображението на детето, което ще съставя разказа. Възможностите за намеса са много слаби и се отнасят до второстепенни моменти от случката, до именуването по определен начин на участниците, до посочване на причините за нещо в развитието на сюжетното действие. Всяка от картините обикновено изобразява отделна част от повествованието (завръзка, кулминация, развързка) и затова чрез включването на този разказ в програмата се цели да се формират и развият уменията на децата за конструиране на текста и за подреждане на отделните му части. За да се научат да оформят всяка част, децата трябва да уме-

ят да съставят главните (основните) изречения за всяка част, а после да допълват текста с нови. Така стандартните задачи при подготовката за разказване по серия картини/картина са:

- Разгледайте внимателно картината/картините! Какво е нарисувано?
- Каква случка се изобразява чрез тях?
- Кои са участниците в случката/случките?
- Какъв момент е изобразен на първата/втората/третата картина?
- Опитайте се да кажете с едно изречение какво се случва според първата картина.
- Сега добавете нови думички към това изречение/нови изречения, за да стане по-ясно какво се случва. Внимателно наблюдавайте картините и с думи разкажете видяното.

Учителят помага на децата. Подказва думи, изречения. „Подава“ думички, чрез които децата да свържат отделните изречения в текст, т.нар. „комуникативни мостчета“. Например: Това се случи... (начало, уводна част); Изведнџж... (за начало на случката); Тогава... (за развитието на случката); Накрая... (за край на случката); Затова... (за заключителна част).

Предварителната подготовка на педагогическата ситуация за съставяне на разказ по картина/и включва:

- подбор на картината/ите съобразно възрастовата група и с оглед на поставените задачи. Съдържанието да е достъпно за децата. Сюжетът да е интересен, да буди желание за споделяне. Най-подходящи са картините, които отразяват отношенията между хората;
- картината не трябва да е отрупана с много образи и обекти, за да могат децата да осмислят отношенията между тях и отделното поведение;
- картините да са с висока художествена стойност, да са ярки, да привличат вниманието на децата и да го задържат, да възпитават естетически възприятия. За съжаление, в учебните тетрадки има картини, чието разчитане затруднява даже възрастните.

Характерните белези, свойства и качества на предметите и хората (от картините) улесняват свързването на детския опит с изобразеното и затвърдяват представите за околната действителност, съдействат за осмислянето на нравствени правила и формират модел на поведение.

Следователно както по съдържание, така и по форма картините трябва да бъдат предпоставка за развитие на мисленето, за обогатяване на речта, за формиране на емоционалната интелигентност на децата.

Методиката на работата върху разказ по картина/и в различните възрастови групи съответства на задачите, които се усложняват по отношение на формите на мислене, степента на творческо въображение и логическа памет, проявите на самостоятелност на децата при съставяне на разказа. Педагогическата ситуация включва следните компоненти:

- мотивация на децата за участие;
- разглеждане на картината/ите;
- разговор по картината (Какво виждате? Какво прави? Защо? и др.);
- съчиняване на устния текст.

Въпросите всъщност представляват план на самия разказ. Занятията за съставяне на разказ по картина се разпознават като упражнения за усъвършенстване на речта на децата. Назоваването на обектите от картината предполага използването на съществителни и прилагателни имена, местоимения, наречия, глаголи. Обобщенията на учителя, образецът, допълването на детските отговори насочват децата към по-богато съдържание на разказа, по-определена сюжетна насоченост и мотивираност на действието. По-големите деца предлагат варианти на заглавие, осмислят елементите на разказа като неделими и логически свързани, проявяват контрол и самоконтрол във връзка с речевата употреба на езиковите средства и използвайки личния си опит и впечатленията си от художествените произведения, се стремят да внесат творчество, емоционалност и оригиналност в разказа си. Нагледните средства са емоционален и интелектуален стимул в развитието на логическото мислене, паметта, въображението. Чрез въпроси децата се насочват към словесно решаване на задачи, развиващи творческите им способности. Въпросите ги насочват към сюжета и към начина на неговото разгръщане, като им помагат да построят сюжетната линия. Чрез въпросите се описва случката, но се коментира и идейният замисъл на творбата, за извеждането на който от значение са и детайлите – облекло, цветове, големина на фигурите, преден план и т.н. Ако картината е една, задачата е по-трудна. Децата сами измислят случката (предхождаща и последваща), съотнасяща се с нарисуваното на картината. Там възможностите за вмешателство и разнообразие на детските разкази са по-големи.

Преценката на учителя насочва към уменията да се постави заглавие, да се разчете съдържанието, да се внесе разнообразие в разказите, да се коментират детайлите. Очакват се пълни и изчерпателни разкази (III, IV група), богат речник и правилни граматически форми, описание на обстановка, фон на картината, цветове и др. Специално внимание се обръща на изговарянето на разказа – поза, височина на гласа, дикция, темпо, интонация и т.н.

Представеният текст е само опит да се внесе повече подреденост и системност в употребата на определени понятия и термини, да се диференцират характеристиките на актуалните видове продуктивни устни текстове в детската градина в теоретичен и технологичен аспект. Предложената класификация се съотнася със системата на ученическите писмени текстове (Георгиева, Добрева, 2003; Георгиева, Савова, 2003), но е методически адаптирана с оглед спецификата и приоритетите на образователното съдържание по български език и литература в детската градина, съобразена е с установените традиции в дидактическият дискурс и е мотивирана от идеята за приемственост между детската градина и началното училищно обучение.

ЛИТЕРАТУРА

- Витанова, Н. и др. (1994). *Активността на детето в детската градина*. Книга за учителя. София: Просвета.
- Георгиева, М., Савова, И. (2003). *Писмените ученически текстове*. Втора част – Съчинения. София: Кръгзор.
- Даскалова, Ф. (1994). *Методика на обучението по български език в детската градина*. Пловдив: Макрос 2000.
- Петрова, Е. и колектив. (1976). *Овластяване на родния език в детската градина*. София.
- Петрова, В. (2003). Родна реч в детската градина. Книга за учителя. *Моливко 3 – 7 години*. Слово.
- Родари, Дж. (1981). *Граматика на фантазията. Увод в изкуството да измисляме истории*. София: Наука и изкуство.
- Русинова, Ел. (1979). *Възпитаване на въображението в сюжетно-ролевата игра*. София: Наука и изкуство.

REFERENCES

- Vitanova, N. i dr. (1994). Aktivnostta na deteto v detskata gradina. Kniga za uchitelya. Sofiya: Prosveta.
- Georgieva, M., Savova, I. (2003). Pismenite uchenicheski tekstove. Vtora chast – Sachineniya. Sofiya: Kragozor.
- Daskalova, F. (1994). Metodika na obuchenieto po balgarski ezik v detskata gradina. Plovdiv: Makros 2000.
- Petrova, E. i kolektiv. (1976). Ovladyavane na rodniya ezik v detskata gradina. Sofiya.
- Petrova, V. (2003). Rodna rech v detskata gradina. Kniga za uchitelya. Molivko 3 – 7 godini. Slovo.
- Rodari, Dzh. (1981). Gramatika na fantaziyata. Uvod v izkustvoto da izmislyame istorii. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Rusinova, El. (1979). Vazpitavane na vaobrazhenieto v syuzhetno-rolavata igra. Sofiya: Nauka i izkustvo.

VERBAL-PRODUCTIVE TEXTS IN THE KINDERGARDEN – THEORY AND TECHNOLOGY

Abstract. The present text sorts the types of oral texts in a productive paradigm in which the main criterion is their dominant function. This typology is extremely essential to ensure uniformity in the language of learning discourse, greater terminological precision and linguistic precision. In the statement are explicit two aspects - theoretical and practical.

✉ **Dr. Ganka Yankova, Assoc. Prof.**
University of Shumen “Konstantin Preslavski”
Shumen, Bulgaria
E-mail: doc.gnkova@abv.bg